

Zerzyt zabaw i Łamigłówek

od babci i dziadka

Między
pokoleniami

Etnografia
i dziedzictwo

Czy wiecie, co to był pikar? Albo suczki?
Graliście lub grałyście kiedyś w klasy?
A może wiecie, z czego kiedyś robiło się piłkę?
Dzieciństwo waszych babć, dziadków i pradiadków było zupełnie inne niż wasze.

Zapytajcie ich, w co się wtedy bawili, gdzie chodzili do szkoły, jakie mieli obowiązki. Ale najpierw zajrzyjcie do tego zeszytu – z niego dowiedziecie się, z czego dawniej dzieci robiły zabawki, jakie miały skarby i że razem, w grupie, było im rażniej, zwłaszcza kiedy robiły coś niebezpiecznego. Opowiemy wam, jak kiedyś na Podlasiu opiekowano się najmłodszymi dziećmi. Dowiedziecie się też, jakie dzieci miały obowiązki i w co bawiły się zimą. Poznacie różne gry. Będzie dużo zabawy!

Zapraszamy.

Zrób to sam

Kiedyś dzieci nie miały wielu zabawek, w okolicy nie było nawet sklepów z zabawkami. Często robili je rodzice, dziadek lub babcia, a nawet same dzieci! Mama szyła szmacianą lalkę, tata budował huśtawkę lub strugał łyżwy z drewna. Babcia pokazywała, jak rysować na piasku. Zabawki często były robione z tego, co było pod ręką i nie wymagało wydawania pieniędzy – z patyków, zużytych naczyń czy sztuców. To wcale nie znaczy, że zabawa nimi była gorsza!

Wymyśl przynajmniej 5 zastosowań dla kubka po jogurcie.
Zapisz je lub narysuj.

Pokoloruj obrazki, a następnie wytnij stroje oraz lalkę i ubierz ją według własnego pomysłu. Możesz dodać elementy, których nie ma na obrazkach. Daj się ponieść fantazji!

Lalkę znajdziesz na końcu zeszytu.

Dawniej dzieci same robiły zabawki, czasem robili im je rodzice lub starsze rodzeństwo. Powstawały z naturalnych materiałów, na przykład z drewna – tak jak ten mały wózek na zdjęciu, który pewnie zrobił starszy brat. A może zrobiła go siostra?

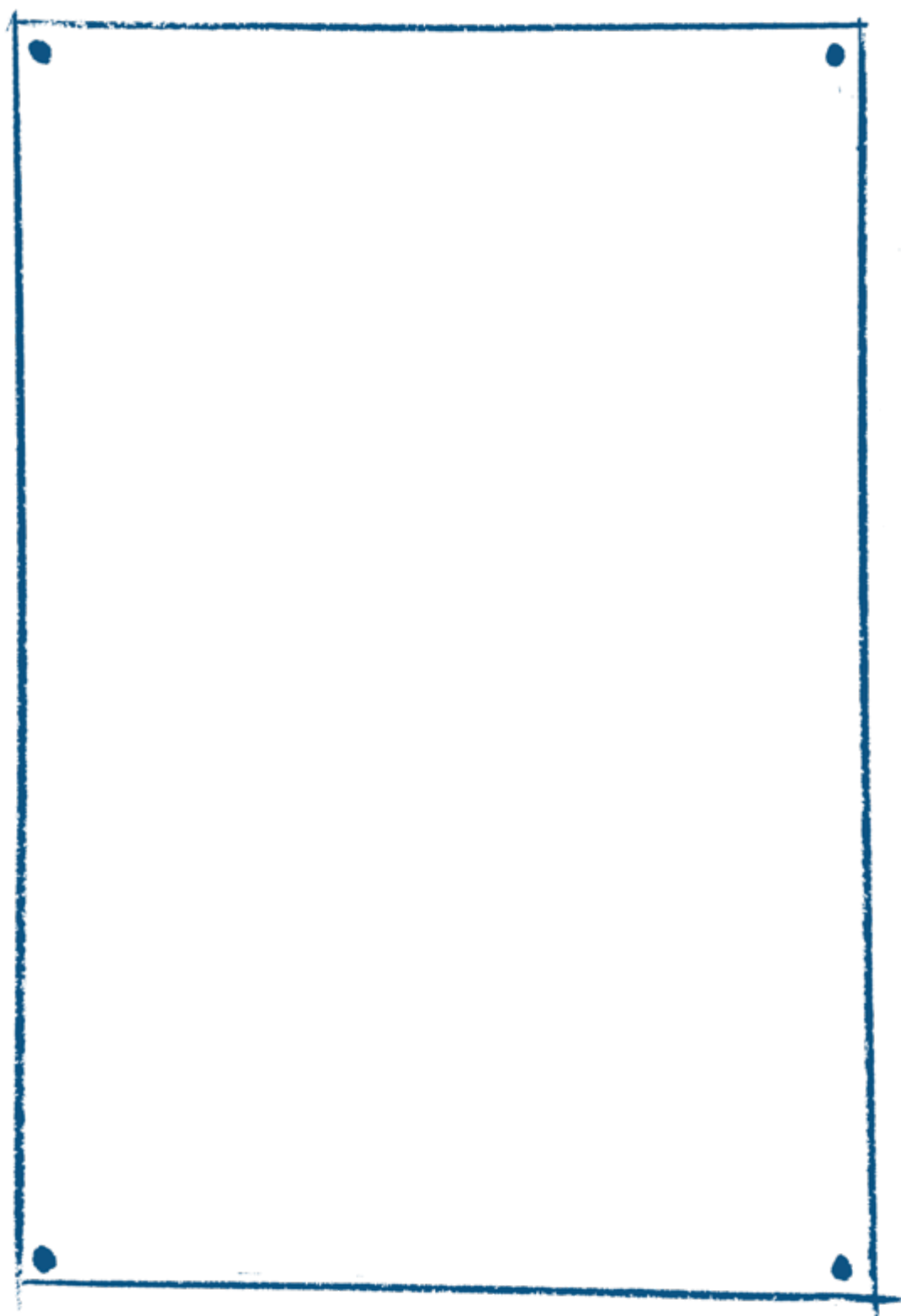
Dorysuj obok zdjęcia kogoś, kto mógłby ciągnąć taki wózek.

Z czego można zrobić łódkę, która utrzyma się na wodzie razem z załadowaną do niej szyszką? Przetestuj różne rozwiązania i narysuj to, które sprawdziło się najlepiej. Nie zapomnij zapisać, jakich użyłaś/użyłeś materiałów.

lista materiałów:

Czy rzeczy są ważne?

Każdy przedmiot ma swoją historię: ktoś go tworzy, używa, naprawia, zmienia, w końcu trafia on na śmietnik – jest niszczone lub przerabiany na coś zupełnie nowego.

W czasach, gdy wiele rzeczy znacznie trudniej było kupić niż obecnie, ludzie bardzo dbali o nie – naprawiali je i powtórnie wykorzystywali. Tak było między innymi z ubraniami: cerowano je, łatano, nosiło je młodsze rodzeństwo, a z zupełnie zniszczonych można było utkać chodnik.

Teraz także ważne jest, żeby wiele razy korzystać z tych samych przedmiotów, zamiast kupować nowe. Dzięki temu możemy wytwarzać mniej śmieci i chronić środowisko.

Rozejrzyj się po swoim domu. Czy są w nim rzeczy:

Których wcześniej używał ktoś inny?

Które ktoś naprawił?

Które dawniej były używane do innych celów niż obecnie?

Dzieci miały niewiele zabawek – zdarzało się, że w całej wsi była jedna lalka lub jedna piłka, którymi bawiono się wspólnie. Przeczytaj zdania, domyśl się, czym lubili się bawić autorzy wypowiedzi, i wpisz odgadnięte słowa w wykropkowane miejsca.

A z drewna to czasem robili zabawki. Takie

. z drewna puszczali, kręciło się.

(Natalia)

A jak byłam w 2 klasie, ładnie pisałam i nauczycielka

dała mi plastikową. Wszyscy

chcieli do mnie przyjść i się nią bawić. A ja już byłam taka

pani domu. Ta była całej wsi. Cała

plastikowa, malowana, włosków nie miała, nieduża.

To była dla nas wielka uciecha.

(Lonia)

Albo jak krowy paśli, to te robili.

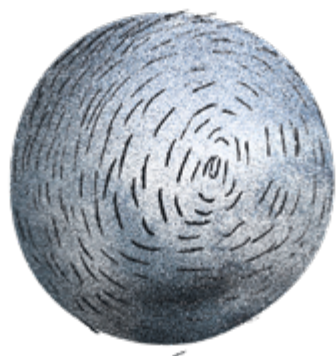
Krowa chodzi, a ty krowę głaszczesz. Tę sierść później

trochę tam namoczysz i robisz. Później wieczorem

w grali.

(Irka)

podpowiedzi:

Czy umiesz policzyć swoje zabawki? Masz jakąś ulubioną?
Dlaczego właśnie tę lubisz najbardziej? Narysuj ją.

Razem różniej

Dzieci najczęściej bawiły się razem, w większych grupach, z kolegami i koleżankami z sąsiedztwa i prawie zawsze na dworze.

Bawiły się w berka, chowanego, często placem zabaw stawiała się cała wieś.

W gry zespołowe, takie jak palant czy pikar, najczęściej grali wszyscy razem – i dziewczynki, i chłopcy. Do większości zabaw dzieci używały tego, co same znalazły lub przygotowały, piłka kupiona w sklepie była na wsi rzadkością.

A jak Kasia miała taką piłkę, taką dużą, to się wszystkie dzieci u niej na podwórku zbierały. Tam się wszyscy bawili, ale była kolejka.

Czy bawiłeś/bawiłaś się kiedykolwiek w latanie na miotle? Na fotografii widzisz dzieci, które dziś są dorosłe, może nawet są już dziadkami. Jak myślisz, co się wokół nich dzieje? Może są w wielkim zamku? A może lecą nad polem kwiatów? Może są w kosmosie? A może pod wodą? Dorysuj tło do rysunku.

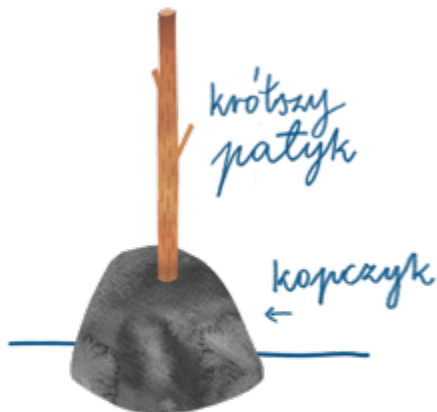
Wyzwanie – PIKAR!

Jedną z popularnych gier był
PIKAR – za chwilę ci opowiemy,
jakie były zasady tej gry.

1. Zbierz koleżanki i kolegów.

2. Znajdźcie dwa
patyki:

3. Zróbcie kopczyk z ziemi
– jak małe kretowisko –
i włóżcie w środek krótszy
patyk (nie za głęboko! Ma
stać, ale tak, by można go
było przewrócić).

4. Narysujcie na ziemi dwie linie – jedną w odległości 5 kroków, a drugą 10 kroków od kopczyka.

5. Zadanie polega na rzuceniu dłuższym patykiem w krótszy tak, aby wybić go z ziemi. Spróbujcie, jak się rzuca z mniejszej odległości, a potem rzucajcie z większej.

Możecie podzielić się na drużyny lub po prostu liczyć, komu uda się więcej razy wybić patyk z ziemi.

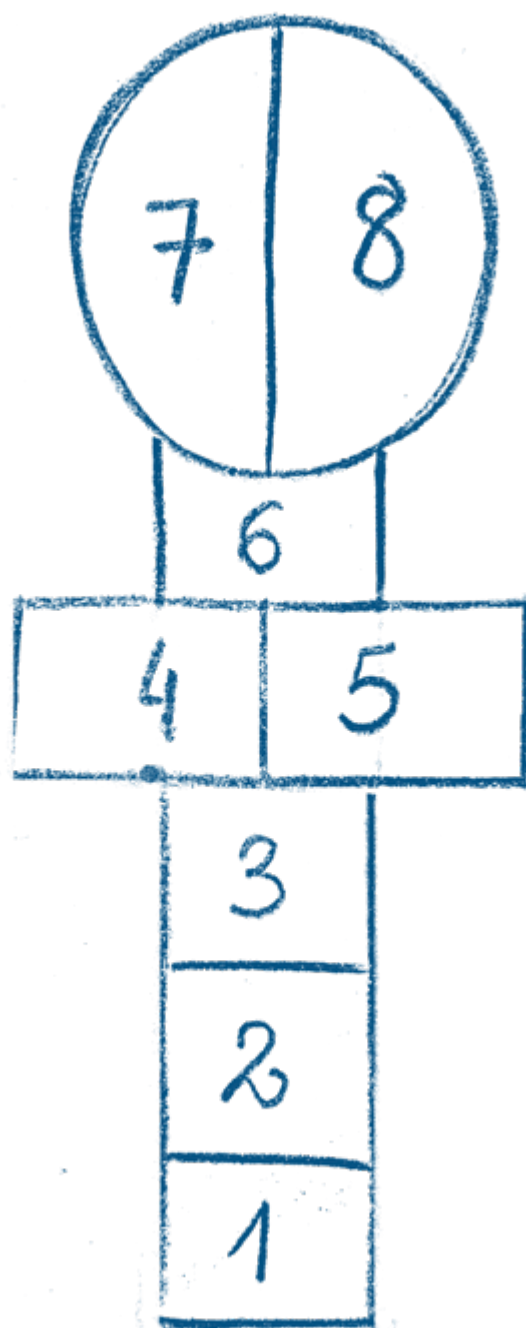
Dawniej dzieciom dużą frajdę sprawiały zabawy na podwórku. Wystarczył patyk i już można było grać w pikara lub narysować klasy do skakania. Zobacz, co rysuje dziecko na zdjęciu.

A czy ty kiedyś rysowałaś/rysowałeś na piasku? Jeśli nie, koniecznie spróbuj! Możesz zagrać w klasy albo narysować piaskowego stwora.

Schemat do gry w klasy („Chłopek”)

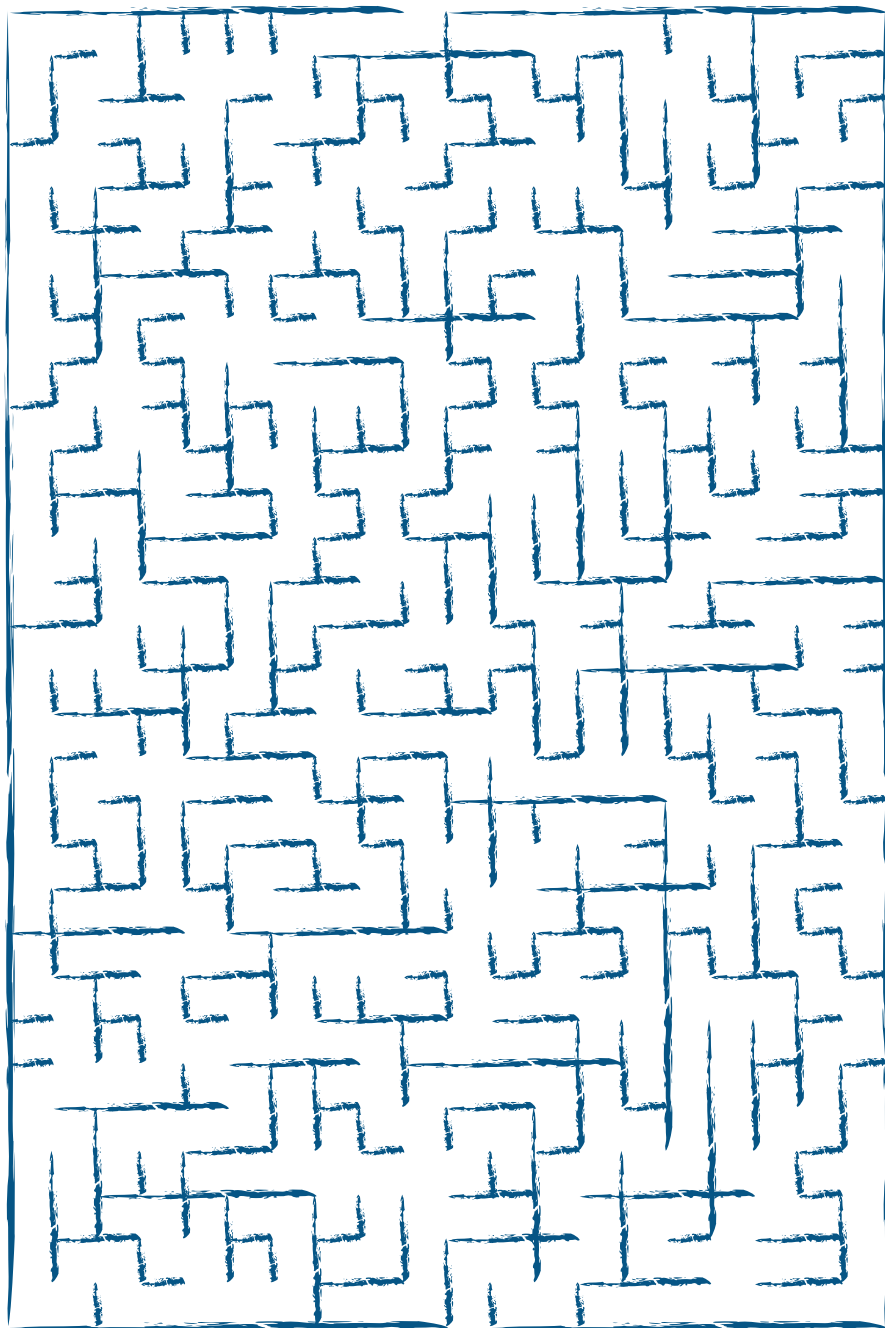

(Nie)bezpieczeństwo

**Wszystko dobre, co się dobrze kończy!
W opowieściach z dzieciństwa babć
i dziadków możemy usłyszeć nie tylko
o wesołych chwilach, ale także o momen-
tach trudnych, niebezpiecznych, takich,
kiedy się bali. Zapytaj babcię lub dziadka,
czego się bali, jak byli dziećmi, i co im po-
magało w trudnych chwilach.**

Kasia i Janek zgubili się na polu żyta. Pomóż im wrócić do domu:

Pani Lucyna dziś ma już wnuki. Kiedy była mała, musiała zajmować się młodszym bratem. Przeczytaj jej wspomnienie i na planszy obok znajdź i skreśl słowa zaznaczone w tekście. Mogą być ułożone pionowo, poziomo, na ukos lub wspak. Pozostałe litery, czytane po kolei rzędami, ułożą rozwiązanie.

Była wisząca kołyska i nieraz mama musiała iść do obrządku, a dziecko płakało, to ja musiałam zabawiać to dziecko, tego brata. Jak on się urodził, to ja 7 lat miałam. Jego kołyska wisiała tu, na haku, była z materiału utkanego własnoręcznie. No i ja go kołyszę, ale mi się znudziło siedzieć i ja na tę kołyskę tak się położyłam, na tego brata, w nogi. I kołyska się urwała. I to dziecko wypadło na podłogę i nakryło się kołyską. Ja go nie ratowałam, tylko pobiegłam po mamę. „Mamo, Roman nie żyje! Roman nie żyje!”. Mama biegła i krzyczała: „Zabiłaś dzieciaka! Zabiłaś dzieciaka!”. Przybiegła, kołyskę odwróciła, a to dziecko prawie sine. No ale nic się nie stało, tylko krew mu z nosa poleciała. Ale ja już więcej go nie kołysałam.

A L E A I G O N Ć K
M I M A Ł A S Z C O
M A T E R I A Ł U Ł
M A Ł A W O T A R Y
O K C E I Z D Z Ę S
U R W A Ł A Ś C I K
O D W R Ó C I Ł A A
H A K U E A T A R B

Tu wpisz rozwiązanie:

Wyzwanie – pokonaj strach!

.....

Zastanów się, czego się boisz. Czy myślisz, że możesz spróbować przełamać strach? Jeśli tak, wymyśl dla siebie wyzwanie.

Może boisz się ciemności? Jeśli tak, namów kogoś dorosłego, żebyście poszli razem na nocny spacer – z latarką i czymś smacznym w kieszeni. A może obawiasz się pająków? Jeśli tak, poszukaj pajęczej wylinki (to taki pancerz, który pająk zrzuca, kiedy rośnie – wygląda zupełnie jak pająk, ale to tylko jego „skóra”, a nie żywe stworzenie) i weź ją do ręki.

[illegible]

Macierzyństwo

Dawniej rodzice, którym miało się urodzić dziecko, prawie nic dla niego nie kupowali. Nie było łóżeczek ze szczebelkami ani wózków. Dzieci spały w kołyskach zrobionych z materiału albo uplecionych z wikliny i były noszone na rękach, w chuście lub kocu. Mamy najczęściej karmiły swoje dzieci piersią, niektóre krowim mlekiem wymieszanym z wodą i cukrem.

Wyzwanie – rozmowa!

Znajdź w swoim otoczeniu kobietę, która karmi piersią swoje dziecko, i poproś ją, żeby ci opowiedziała lub pokazała, jak to się robi.

Na rysunku widzisz ludzi trzymających różne pakunki. Przyjrzyj się im uważnie i znajdź osoby niosące dzieci.

Od najmłodszych lat

• • • • •

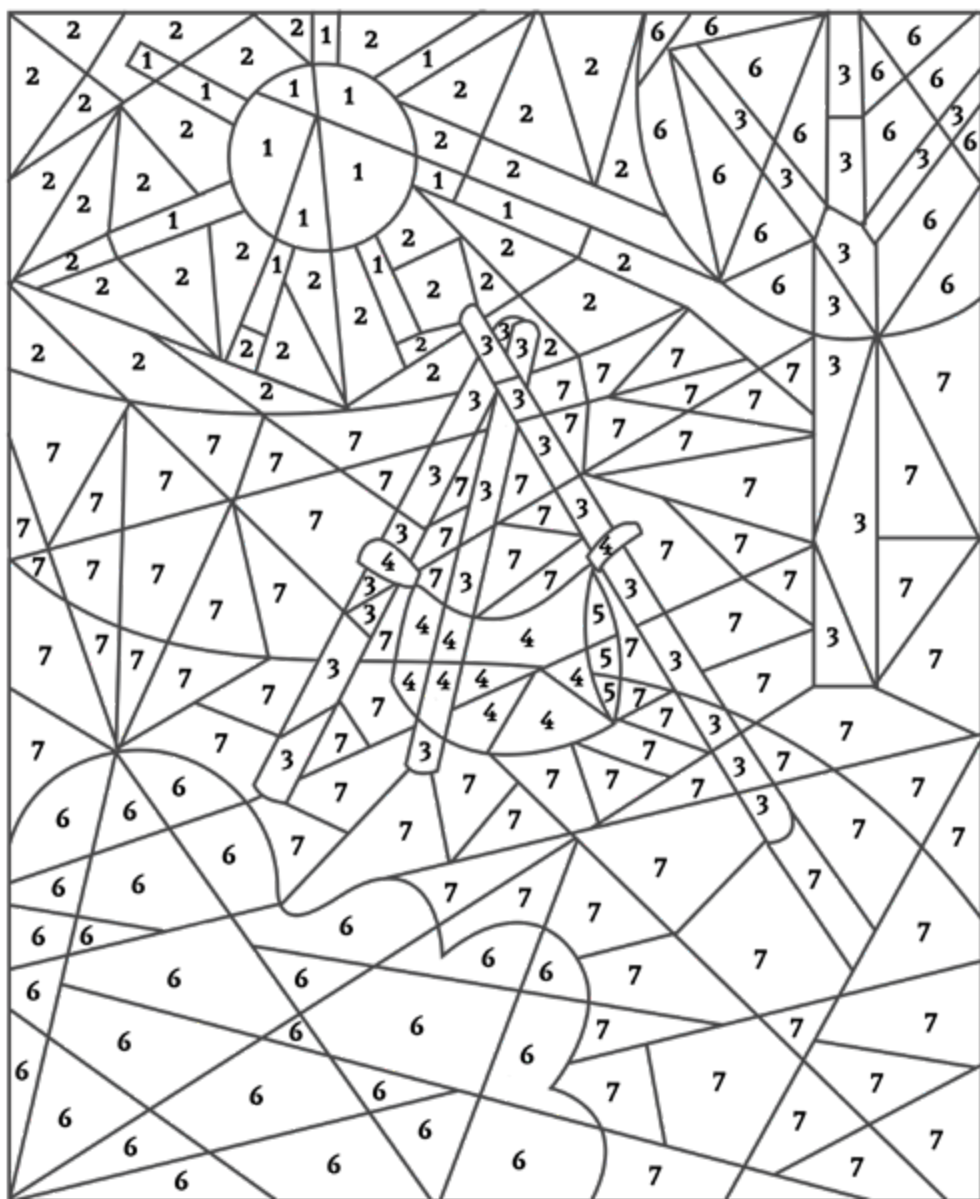
Kiedy urodziło się dziecko, jego mamę odwiedzały sąsiadki, koleżanki, kuzynki. Nie przychodzili do niej mężczyźni, odwiedzały ją tylko kobiety. Mówiły, że to był bal tylko babski, a jak się jakiś mężczyzna napatoczył, to mu ściąga-
no spodnie.

Młoda mama dostawała od odwiedzających ją kobiet różne prezenty – jedzenie, napoje, ubranka dla dzieci.

Na rysunku widzisz kosz niesiony przez kobietę wybierającą się w odwiedziny do młodej mamy. Narysuj w nim prezent, który by ją ucieszył.

Pokoloruj obrazek zgodnie z instrukcją, a zobaczysz, jak wyglądała kołyska, w której spało niemowlę, kiedy jego rodzice pracowali w polu.

1 – żółty

2 – niebieski

3 – brązowy

4 – jasnoróżowy

5 – jasnoniebieski

6 – ciemnozielony

7 – jasnozielony

Rozwiąż rebus, jeśli chcesz się dowiedzieć, jak mówiono na kołyskę, w której sypiało małe dziecko.

~~ŁOSZ~~

~~GRONOS~~

~~TACZ~~

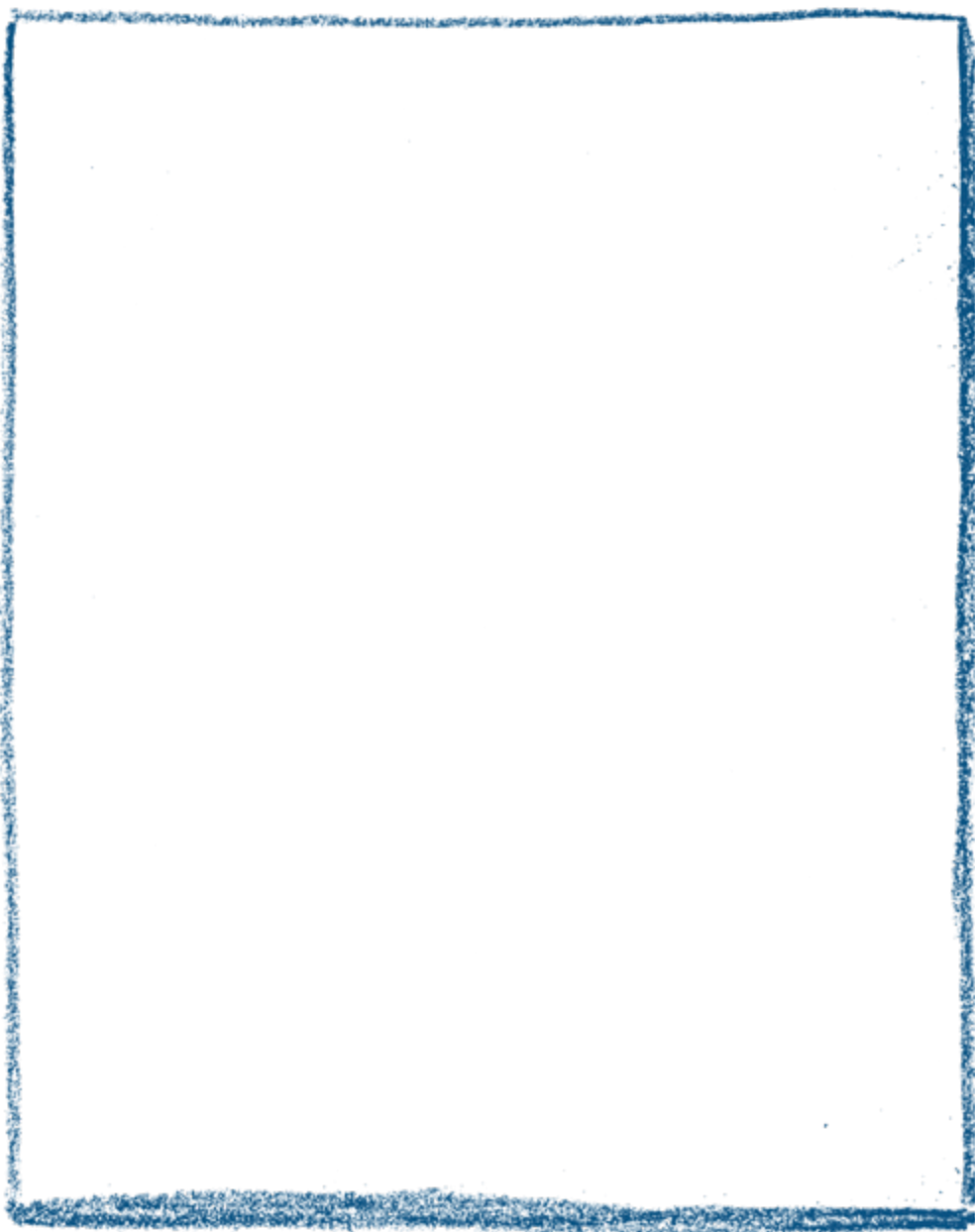
Zapisz odpowiedź:

Bliskość różnych pokoleń

Dzieci na wsi mieszkały nie tylko z rodzicami i rodzeństwem, ale często też z babcią i dziadkiem. Kiedy rodzice pracowali, babcia i dziadek spędzali czas z najmłodszymi domownikami. Od babci i dziadka dzieci uczyły się wykonywania prac w domu i gospodarstwie, na przykład karmienia kur czy gęsi. Babcia gotowała, a czasami przygotowywała prawdziwe przysmaki, takie jak chleb z cukrem. Babcia i dziadek robili też zabawki dla dzieci: babcia potrafiła zrobić lalkę z chust i szmatek, a dziadek wystrugać zabawkę z drewna.

Porozmawiaj z babcią lub dziadkiem. Zapytaj, w co się bawili, jak byli dziećmi. Z kim się bawili? Czy mieli zabawki? Czy pamiętają jakieś gry lub wyliczanki ze swojego dzieciństwa? Zastanów się, co w opowieści babci lub dziadka zaniepokoiło cię najbardziej, a następnie narysuj to w ramce.

Czy słyszałaś/słyszałeś słowa „tuzin”, „mendel” i „kopa”?
Dawniej używało się tych słów na przykład przy liczeniu jajek. Czasem używa się ich także dziś. Czy wiesz, jakie liczby oznaczają?

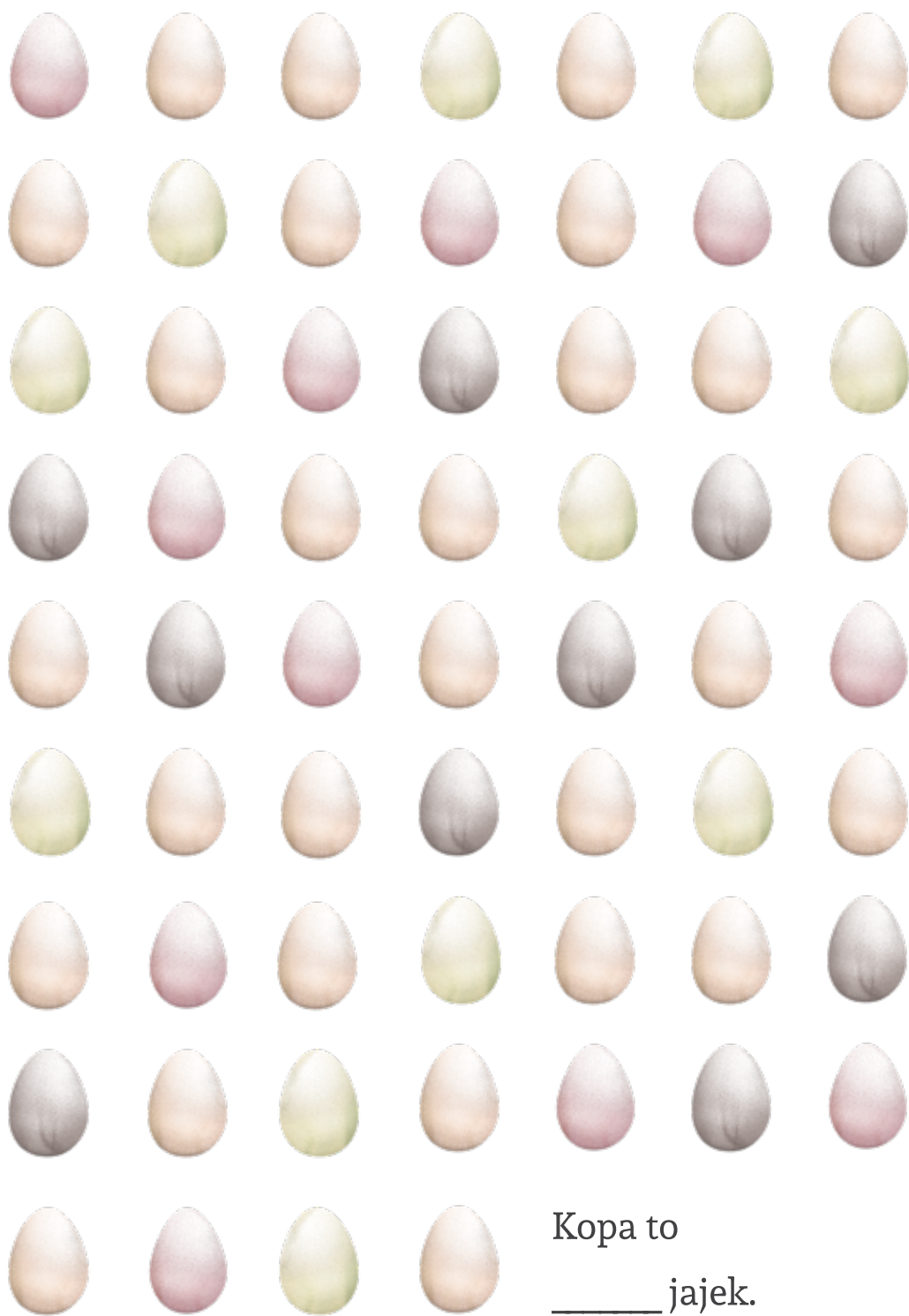
Policz, ile jajek ma tuzin, ile kopa, a ile mendel. Odpowiedzi wpisz w zaznaczone miejsca.

Tuzin to _____ jajek.

Mendel to _____ jajek.

Kopa to
_____ jajek.

Wyzwanie wychowanie

Dawniej dzieci spędzały dużo czasu z rodzicami, pomagając im w pracy w domu, w gospodarstwie i w polu. Dzięki rozmowom i przebywaniu z mamą i tatą dzieci poznawały otaczający je świat. Dowiadywały się, że dobrze jest żyć w zgodzie z innymi ludźmi i naturą, uczyły się liczyć, a także poznawały przyrodę. Wiedziały dużo o zwierzętach hodowlanych: krowach, koniach czy świniami. Rozpoznawały zwierzęta mieszkające w lasach i na polach, na przykład sarny czy zające. Uczyły się też rozróżniać rośliny, zarówno te rosnące w lesie i na łące, jak i te zasadzone na polu i w sadzie.

Kwiatki, które widzisz na obrazku, rosną na polach i łąkach.
Może je widziałaś/widziałeś? Znasz ich nazwy? Połącz ilustracje z właściwymi podpisami.

rumianek
wyka

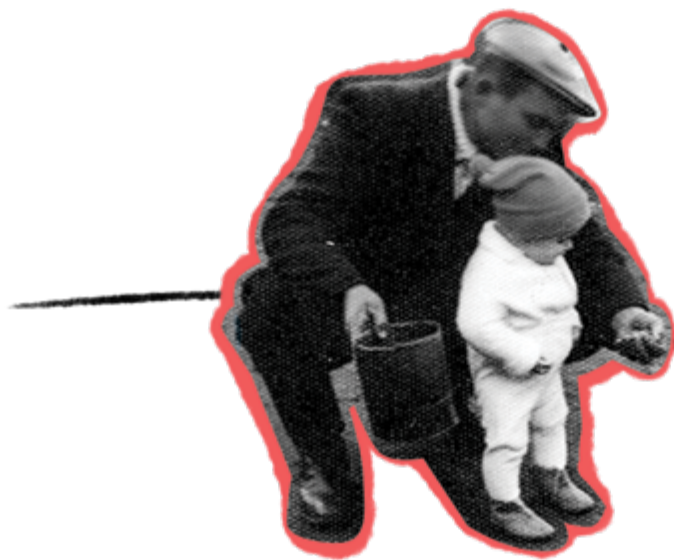
mak
konieczyna

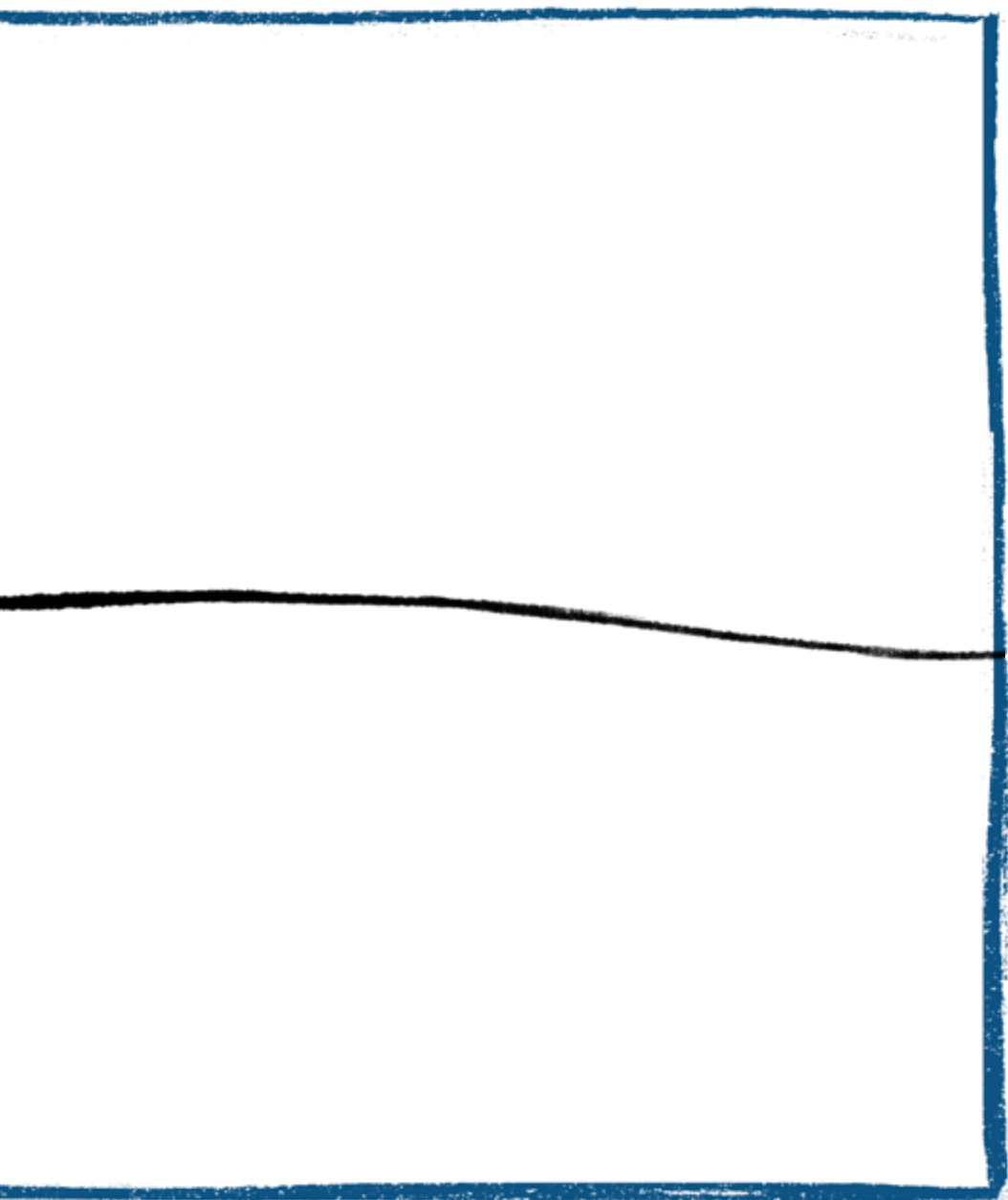

Łubin
chaber

Na zdjęciu jest tata, który pokazuje dziecku, jak karmić zwierzęta. Jak myślisz, jakie zwierzęta karmią? Czy są to kury, kaczki czy gęsi? A może jakieś zupełnie inne zwierzęta? Narysuj je.

Dziecięce obowiązki

Czy masz jakieś specjalne zadania, które wykonujesz w domu? Może opiekujesz się młodszym rodzeństwem, pomagasz gotować albo sprzątasz swój pokój?

Dawniej dzieci od najmłodszych lat pomagały przy różnych pracach związanych z domem i z gospodarstwem. Młodsze dzieci na przykład zbierały owoce w sadzie lub w lesie, często pomagały też wrywać chwasty, żeby rośliny lepiej rosły. Niektóre opiekowały się kurami, żeby nie porwał ich jakiś drapieżny ptak. Za to starsze dzieci mogły nawet wypasać krowy! Wyobraź sobie, że musiały wstawać wcześniej rano, jeszcze przed pójściem do szkoły, aby wyprowadzić krowy na pastwisko.

W czasie wypełniania obowiązków można było bawić się w chowanego w lesie, w berka na pastwisku albo robić zabawki z tego, co się znalazło wokół siebie. Na zdjęciu widzisz grupę dzieci, która opiekuje się krowami. Czekają, żebyś wymyśliła/wymyślił im zabawę!

Napisz, w co mogłyby się pobawić, żeby umilić sobie ten czas.

Zapisz swoją odpowiedź:

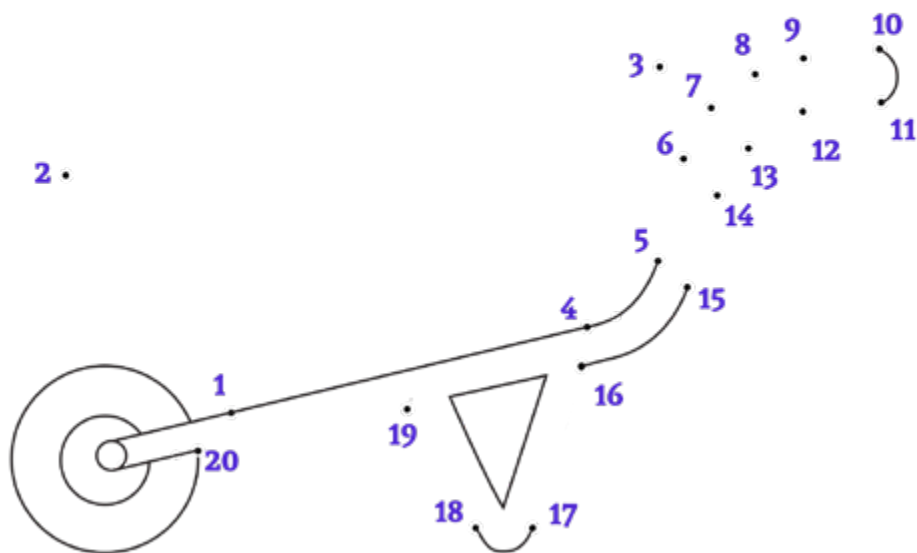
Dzieci uczyły się różnych rzeczy od starszych i lubiły podglądać, jak dorośli pracują. Na zdjęciach widzisz dziadka, który pokazuje wnuczce, jak wyplatać koszyki.

Znajdź 7 różnic między zdjęciami.

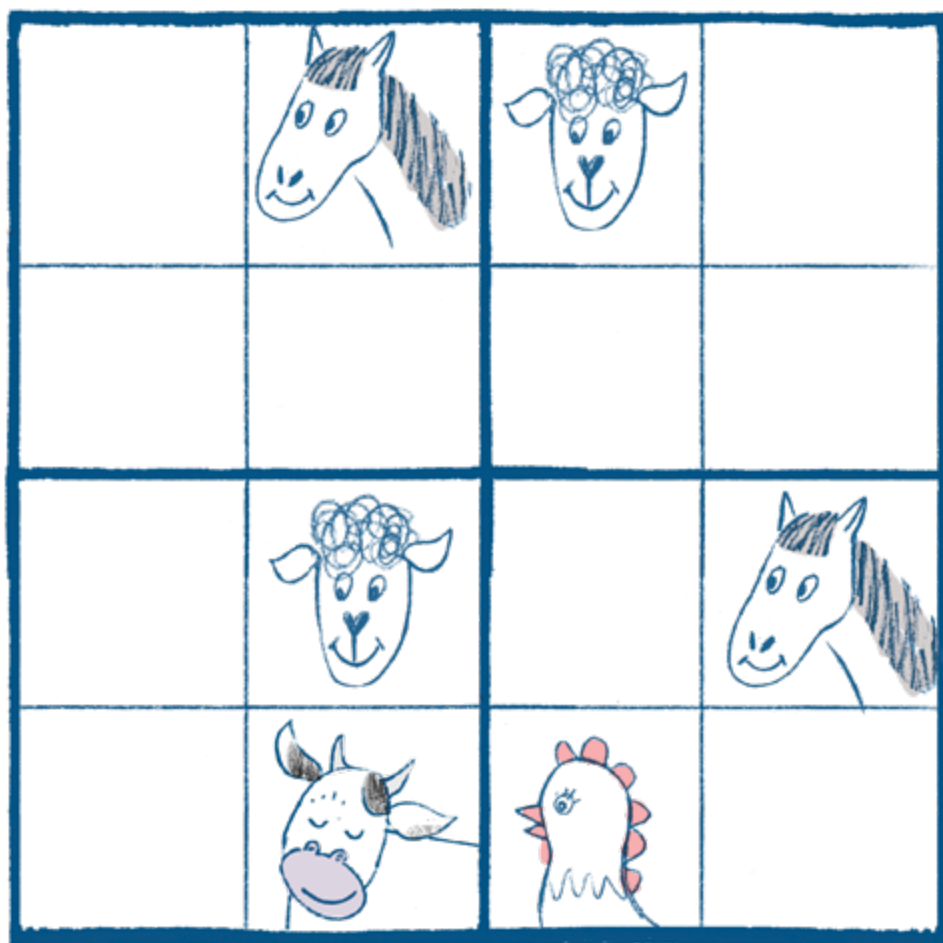

Połącz kropki, a zobaczysz, jakie narzędzie było bardzo pomocne w pracy w gospodarstwie. Jak myślisz, do czego się go używało? I jak się nazywa?

Tu zapisz odpowiedź:

Jak już wiesz, dzieci na wsi opiekowały się zwierzętami. Dzieciom w tym zadaniu zwierzęta pouciekały. Dorysuj brakujące krowy, konie, kury i owce tak, żeby w każdym rzędzie, w każdej kolumnie i w każdym pogrubionym kwadracie znalazło się tylko jedno zwierzę każdego gatunku.

Zimowe zabawy

• • • • •

Dawniej zimy na Podlasiu były długie, mroźne i śnieżne. Trwały kilka miesięcy, a przez większość czasu na drogach i polach leżał śnieg. Wszędzie było białe, nawet płoty znikwały pod śniegiem.

Dzieci zimą miały mniej obowiązków, dużo czasu spędzały, bawiąc się na dworze. Lepiły bałwany i jeździły na własnoręcznie wykonanych łyżwach, zjeżdżały z górki na butach, na nartach zrobionych z desek, w kucki, na sankach lub na dużych saniach. Organizowały też wyścigi saneczkowe.

Kiedyś wiejskie dzieci nie miały swoich sanek, tylko korzystały z san używanych do różnych prac w gospodarstwie: płóz podczepianych zamiast kół do wozu drabiniastego, suczek służących do przywożenia drewna na opał albo nawet dużych sań.

Pokoloruj trasy zjazdu sanek, a dowiesz się, które wylądowały na płocie, które na drzewie, a które w zaspie śnieżnej.

Wyzwanie – lodowe amulety

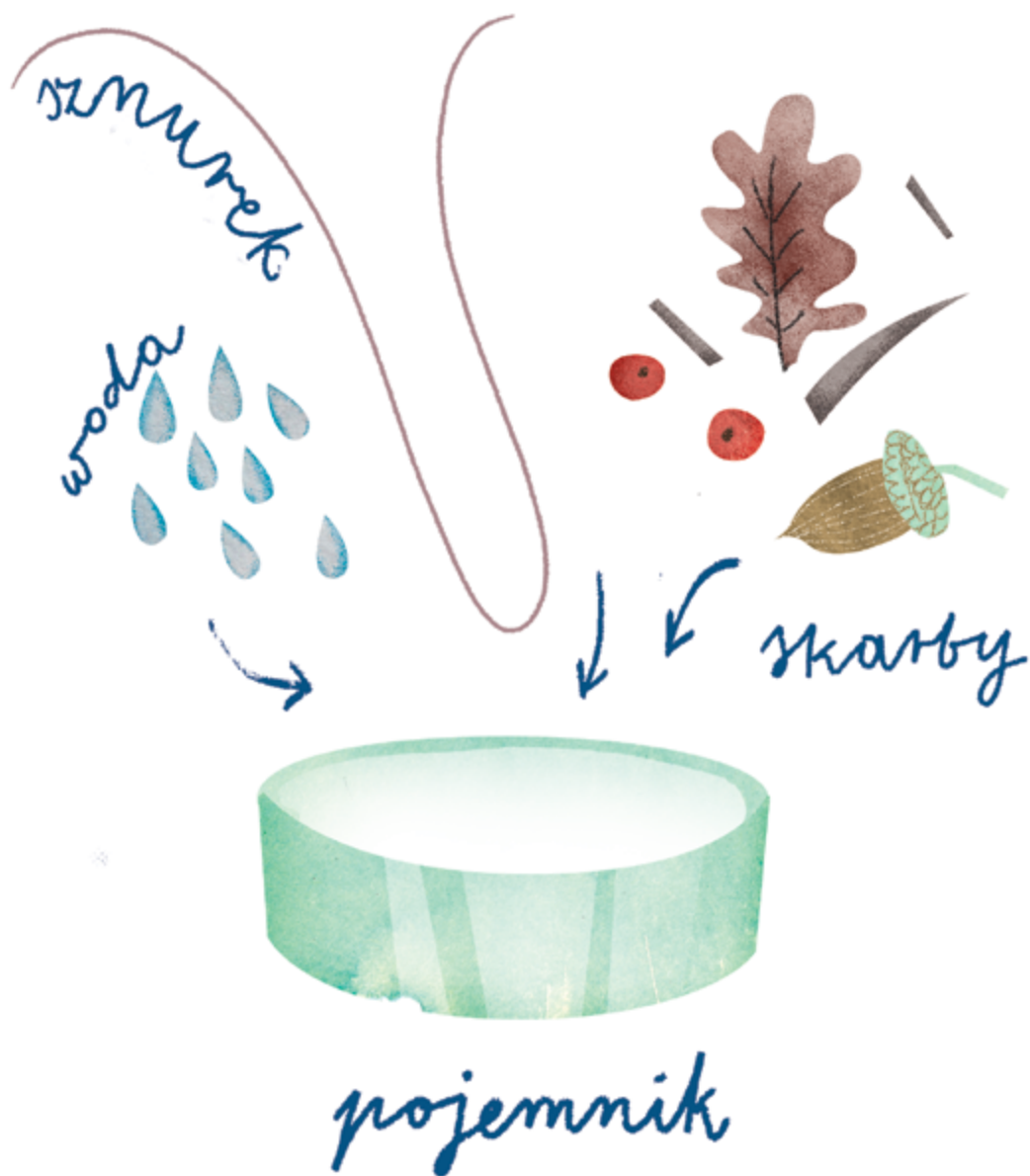
• • • • •

Dzieci zawsze miały swoje skarby, które niekoniecznie miały wartość dla dorosłych. Zbierały kamienie o ciekawym kształcie, wygięte gałązki, kolorowe kwiatki, różnobarwne szkiełka, błyszczące papierki, wyjątkowe szyszki, żołędzie i kasztany.

Kiedy będziesz na spacerze, zbierz kilka takich rzeczy. Po powrocie do domu znajdź pojemnik, który można wstawić do zamrażarki, włóż do niego swoje skarby i zalej je wodą. Dołącz do tego kawałek sznurka złożony na pół tak, żeby oba końce wystawały na zewnątrz.

Zamknij pojemnik i włóż go na całą noc do zamrażarki albo – jeśli jest zima – wystaw na balkon lub parapet. Rano wyjmij amulet i podziwiaj swoje skarby, zaklęte w lodzie. Możesz powiesić swój amulet na gałęzi.

podpowiedzi:

Lodowa karuzela

Bardzo popularną zimową zabawą była karuzela, zwana też kołowrotkiem albo kręciołem, stawiana na zamarzających rozlewiskach.

W ziemię – jeszcze zanim zamarzała – wbi-
jało się pal, na który kładło się drewniane
koło od wozu. Do koła przyczepiało się
drąg, a na nim mocowało sanki. To też była
zabawa grupowa – jedni siadali na san-
kach, inni ich kręcili. Osiągało się taką
prędkość, że trudno się było utrzymać –
dzieci lądowały w śniegu.

Do dziś w wielu miejscach zimą stawia się lodowe karuzele. Może uda ci się namówić kogoś dorosłego, żebyście zbudowali taką. Na razie możesz poćwiczyć i zbudować model z pudełka od zapalek i ołówków.

lista materiałów:

①

krótki ołówek

②

gumka
recepturka

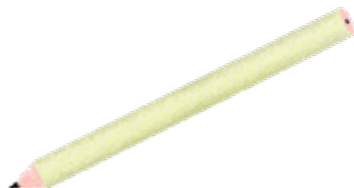
③

pinetka

④

długi
ołówek

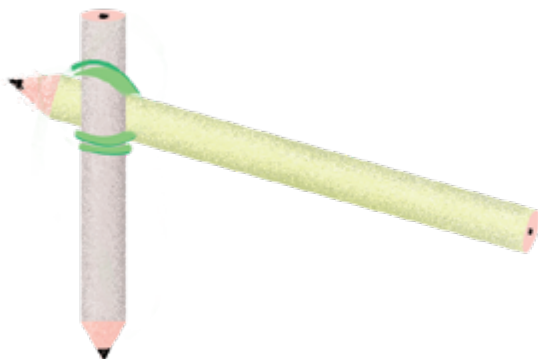

⑤

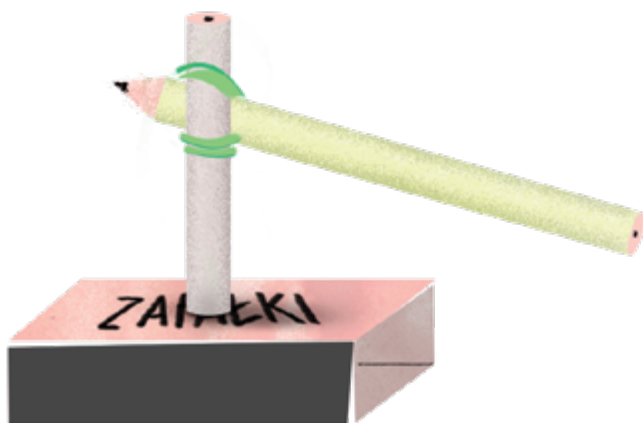

← pudełko
po zapalniczkach

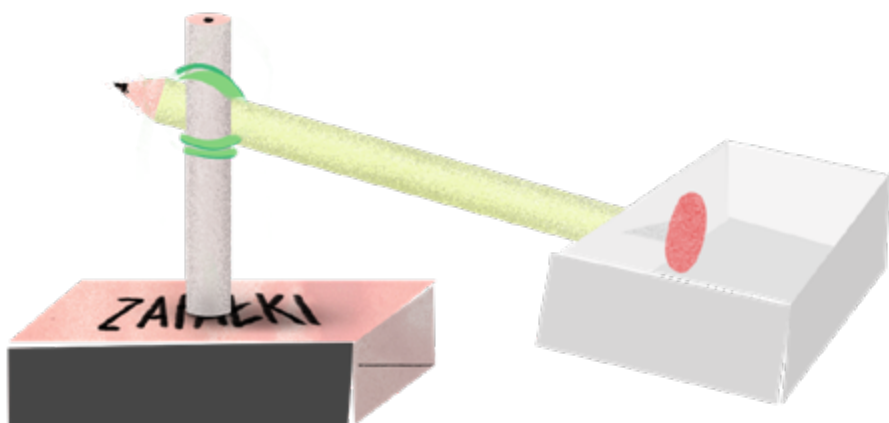
1. Połącz długi ołówek z krótkim za pomocą gumki.

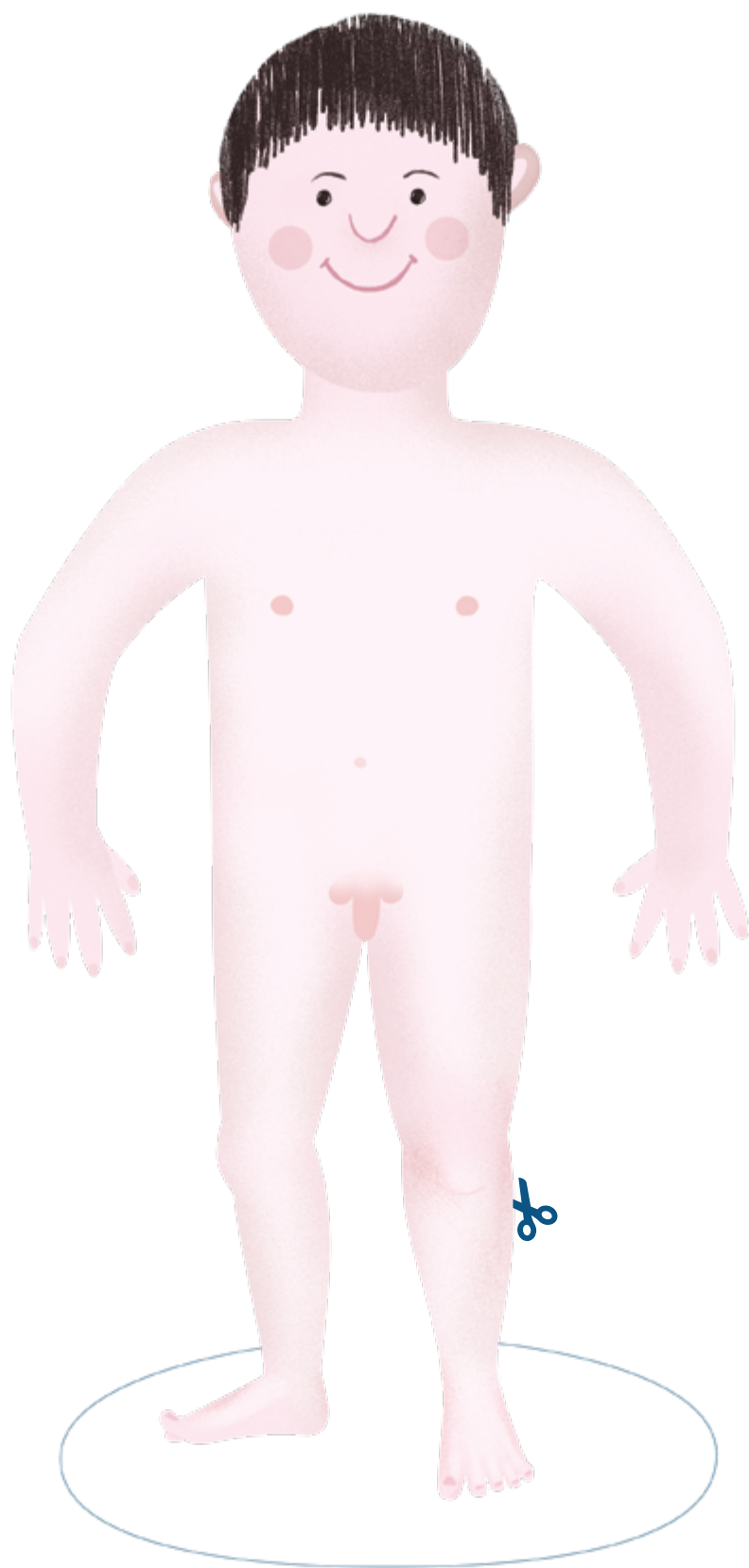
2. Wbij krótki ołówek w wieczko pudełka od zapalek.

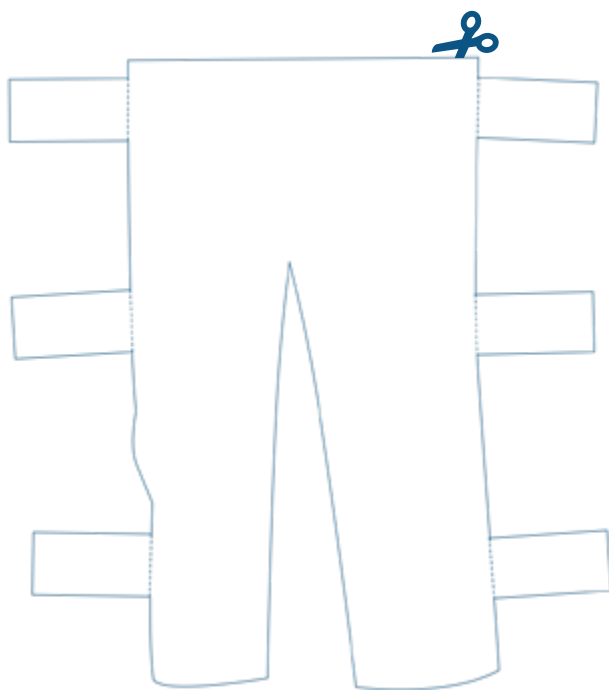
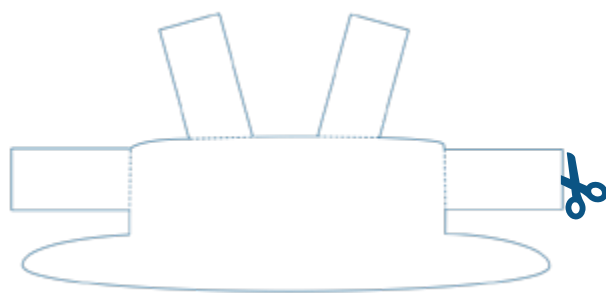

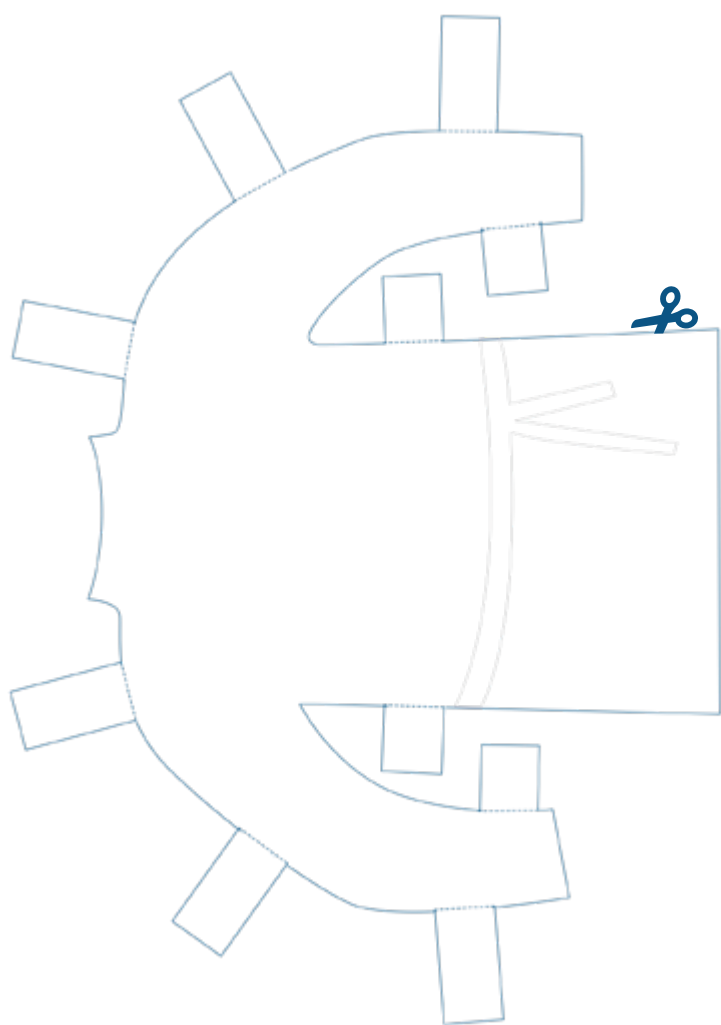
3. Pinezką przymocuj drugą część pudełka od zapalek do długiego ołówka.

*Gotowe! W twojej karuzeli może jeździć
na przykład ludzik LEGO.*

W książce wykorzystano zdjęcia ze zbiorów:

Katarzyny Kardasz (okładka, s. 15)

Wiery Tarasewicz (s. 38)

Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie
(okładka, s. 1, 4 i 18 fot. K. Chojnacki; s. 43. fot. P. Szacki)

Pracowni Filmu, Dźwięku i Fotografii w Michałowie (okładka, s. 1 i s. 41)

Kai Kojder (okładka)

Zeszyt ćwiczeń powstał jako kontynuacja projektu „Między pokoleniami: etnografia i dziedzictwo”. W ramach tego projektu spotykaliśmy się z reprezentantami starszego pokolenia, pochodzącymi z przygranicznych wsi na Podlasiu, w gminach Gródek i Michałowo, i rozmawialiśmy o ich dzieciństwie. Pytaliśmy, w co się bawili, czy mieli zabawki, a jeśli mieli, to skąd, jakie mieli obowiązki i jak wyglądała ich dziecięca codzienność. Pytaliśmy też, jak to było, kiedy sami mieli dzieci – jak się opiekowano najmłodszymi mieszkańcami wsi, jak wyglądały porody, chrzciny i zwykły dzień z niemowlęciem. W opowieściach szukaliśmy tego, co mogłoby być ciekawe dla współczesnych dzieci, ich matek i ojców.

W ramach projektu powstały wystawa oraz film, które można obejrzeć na stronie <https://etnograficzna.pl/projekty/miedzy-pokoleniami-etnografia-i-dziedzictwo/>

Chcielibyśmy, by ten zeszyt sprawił, że dzieci zainteresują się wspomnieniami babci, dziadka, pradziadków, zainspirują się ich pomysłami na zabawę, niewymagającą niekiedy nic więcej oprócz wyobraźni i dwóch patyków znalezionych przy drodze.

Autorzy i autorki projektu „Między pokoleniami: etnografia i dziedzictwo”:

Zespół badawczy

Anna Bińka, Michał Demski, Kaja Kojder,
Joanna Kościńska, Justyna Orlikowska

Zespół projektantki

Kamil Korolczuk, Kaja Nosal,
Alena Trafimava, Anna Wręga

Projekt graficzny Zeszytu zabaw i łamigłówek

Pola Białkowska

Wydawca:

Stowarzyszenie „Pracownia Etnograficzna”
im. Witolda Dynowskiego
ul. Warecka 4/6
00-040 Warszawa
pracownia@etnograficzna.pl

ISBN 978-83-947847-1-3

Organizator:

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Dofinansowano ze środków
Narodowego Centrum Kultury
w ramach programu
„Kultura + Interwencje 2017”

*Pierwszą edycję projektu „Między pokoleniami: etnografia i dziedzictwo”
dofinansowano ze środków Narodowego Centrum Kultury*

Partnerzy:

childhoods uw
INTERDISCYPOLINARNY ZESPÓŁ BADAŃ NAD DZIECIŃSTWEM

Patronat:

